

Рецензии

СУВЕРЕНИТЕТЪТ – РАЗБИРАН И ПРАВЕН – ИЛИ ЗА КОНТРОВЕРЗИИТЕ НА МОДЕРНОСТТА

Проф. д-р Александър Рангелов

Не трябва да си Диоген, за да откриеш очевидното – на академичния пазар съдържателни изследвания в сферата на международните отношения са твърде екзотично присъствие. И още по-рядко е срещана продукция, предметила куража на прието интелектуалното предизвикателство на сложни “непрозрачни” отношения, в които като че ли грубата политическа логика елиминира теоретическите парадигми, а политическата прагматика не намира източници в изящните теоретически построения. Проф. Милан Миланов е приел предизвикателството да осмисли и изговори проблеми на модерните международни отношения, излъчени от триадата суверенитет-въоръжена хуманитарна интервенция и нов световен ред.* Срещата на стародавния градивен принцип на Вестфалската система с процеси, излъчени от модерните международни отношения, организира в тази триада мъчителни питання към теорията – разбира се, повдигнатите от импликациите на политическата динамика след края на студената война сериозни въпроси тревожат в съдбоносното си предизвикателство не толкова и не само теорията. Изследователският патос на проф. Милан Миланов е обсебен от мистерията на случващото се в привидно “самоподдържащия се хаос” във Вестфалската система на международните отношения и най-вече със случващото се със “суверенитета” и търсенето на общоприложими измерения в политическото бихевиорално поле, съвместяващи неговата “абсолютност” с “правото” на накърняването му от т.нар. въоръжени хуманитарни интервенции – драматично натоварена релация, която като че ли конструира етоса на новия световен ред. Или е вярно другото, че тя – “хуманитарната интервенция”, е възможна благодарение на новия световен ред. Или, което е същото, и новият световен ред, и

---

* Милан Миланов, *От Вестфалия до Багдад. Суверенитетът и въоръжената хуманитарна интервенция в условията на новия световен ред.* София, 2009 г.

въоръжената хуманитарна интервенция “консумират идеологически мотивации на прагматични политически действия”...

Респектиращата ерудиция на проф. Миланов, демонстрираната друга стилистика, доказваща, че е възможен и неумъртвен, “небюрокрактизиран” език на промисляне на международната проблематика, дават живот на впечатляващо политико-философско изследване. Триединството на тревожната модерност (суверенитет – нов световен ред – въоръжена хуманитарна интервенция) структурира отчетливо три взаимнопреливащи се тематични кръга в изследването: новият световен ред – същност, реалност на преподаващите се взаимодействия или конфигурация в процес на утвърждаване, международноправни измерения и последствия за международните отношения; драматична колизия, продуцирана от срещата – сблъсък на традиционното “гледище” върху суверенитета и еволюцията в разбирането му, наложена и налагана от променящите се реалности – за да е възможно артикулирането и на предизвикателствата на “въоръжената хуманитарна интервенция”. Проф. Миланов отделя значимо място на развитието на идеята и практиката на въоръжената хуманитарна интервенция и особено на нейните механизми в различни периоди от развитието на модерните международни отношения, за да обсъди и продукция в международната практика, която особено настоятелно поставя въпроса за създаването на строги критерии на нейната допустимост.

Редом с остросюжетните проблеми, повдигани от динамиката на международното развитие, е почетена и лабораторията на вътрешно-политическите процеси в отделните страни – за да се привлече вниманието на изкушените в проблематиката на международните отношения, че те (международните отношения) не са реактивни в ставането си, т.е. не са провокирани само от външен натиск, осигуряващ енергията на развитието им, а са проактивни – имащи вътрешен заряд, осигуряващ значима част от необходимия ресурс за промени. Защото тя, международната политика, има особено ревниви, свръхчувствителни сетива към природата на случващото се във вътрешнополитическата практика на субектите и това е подчертано настойчиво от проф. Миланов, за да представи предметно платформата на предизвикателството, наречено “въоръжена хуманитарна интервенция”. И да привлече нещо от възможното бъдеще на суверенитета – абсолютен или ограничен, разбран или правен; на профила на взаимозависимостите в динамично развиващите се международните отношения; на хуманитарните съображения,

“въоръжената хуманитарна интервенция”, защитата правата на човека и легитимацията на политическите режими...

Проф. Миланов посочва, че и в модерните международни отношения суверенитетът защитава позицията си като единствен градивен принцип, върху който се основават и са възможни конструктивни международни взаимодействия. В този контекст е възможна и продукцията на понятия като “хегемонизъм”, “империализъм” и пр., които санкционират намесата на едни субекти в работите на други субекти. И проф. Миланов има право да приеме, че това са свидетелства, отнасящи се по-скоро до нормативната страна, отколкото до фактическите и по-скоро същностни измерения на международните отношения. Да, суверенитетът не допуска господството на едни държави над други, но не по-малко вярна е и констатацията, че той не премахва наличието на властови отношения в международния живот – отношения, също така легитимни и имащи обвързващ характер по отношение на субектите. Суверенитетът е разгледан като феномен, имащ двойка природа – той е основан върху властовата йерархия вътре в държавното образувание и върху анархията в отношенията между държавите.

Нормативната природа на суверенитета е конституирана с възникването на модерната държава и проф. Миланов посочва, че това е забележимо във всички позитивистки теории за международните отношения. Установен с Вестфалския мирен договор, този принцип означава и абсолютна власт, в смисъл на върховна власт или власт от последна инстанция над дадена територия и над индивидите, обитаващи тази територия, и ненамеса, т.е. невъзможност за легитимна намеса във вътрешните работи на една суверенна държава от някой друг субект. Изключването на външните влияния, на външните субекти от вътрешните властови структури е основен принцип на суверенитета и въплъщава идеята за унитарност, за неделимост, която иманентно подчертава властова йерархия, чийто връх е самата държава. Трите основни измерения на суверенитета дават измеренията на т.нар. Вестфалски модел, но проф. Миланов не е пренебрегнал и четвъртия стълб, поддържащ традиционното битие на принципа на суверенитета и фиксирал формалното равенство в отношенията между субектите. Формално равенство – независимо от силовото позициониране на субектите в международните отношения. Основното предизвикателство – проблематизирането на презумпцията за неделимост на суверенитета, поставя под съмнение и презумпцията за формалното равенство на субектите.

Външното лице на суверенитета като отношение на формално равенство между субектите, т.е. суверенитетът като атрибут, предполага едновременно и йерархия, и анархия. При традиционното практическо преживяване на суверенитета като абсолютна характеристика на субекта той, субектът, е или суверенен, или не, или е независим и формално равен с останалите, или не. Той никога не е “и”, т.е. той никога не може да бъде суверенен и несuverенен, не може да бъде повече или по-малко суверенен. Авторът привлича вниманието ни върху традиционното разбиране за суверенитета, което, бидейки положено в основата на правната теория за държавата, преминава и в международните отношения. Суверенитетът като конституиращ принцип на държавността, на държавата, означаващ и независимост от външен контрол и формално равенство между субектите, е положен и в теорията на международните отношения редом с концепцията за анархическата природа на самата система на международните отношения, без това да означава, че суверенитетът и анархията могат да обхванат всички измерения на сложните взаимодействия във външнополитическата среда. Според проф. Миланов подобно разбиране на суверенитета е статично, то съдържа в себе си единствено репродуктивна логика, но не и логиката на трансформациите в системата. Динамиката на промените в международните отношения компрометира тази консервативно-охранителна логика, за да открие теоретически перспективи за подход, разглеждащ суверенитета като социална конструкция, възникваща и възпроизвеждаща се в резултат на дейността на субектите. Или, което е същото, суверенитетът не е нещо външно на системата на международните отношения, продукт, привнесен в нея, а е резултат на практиката. Той не е нещо твърдо установено и ненаруσιμο, но също така не е и нещо непостоянно и неопределено. Този подход на проф. Миланов е продуктивен и открива съдържателни хоризонти за осмислянето на модерните международни отношения, т.е. той не защитава възгледа, че суверенитетът идва отнякъде, а приема, че търпи влиянието на социални норми и развиващи се практики.

Както анархията е това, което държавите я направят да бъде, и не винаги това ражда драмата на дилемата на сигурността (политическият реализъм, неореалистите), така и суверенитетът е проекция и на “морално” осветените цели на държавите, т.е. той възплъщава и норми на легитимност, и идеята за справедливи действия. Наблюдаваната еволюция в съдържанието на суверенитета през различни периоди в развитието на системата на международните отношения подкрепя проективността на разбирането му като динамична,

социалноконструирана сила, без да се отменя осмислянето му като абсолютна даденост, т.е. той е мислен като еволюираща във времето социална конструкция, но е мислен и като системен атрибут, присъщ на субектите. Ако това е така, то с необходимост ли следва изводът, че процесите в модерната международна система, имплициращи съдържанието на категорията “нов световен ред” и допускащи “въоръжените хуманитарни интервенции” като нещо съществено от него, фактически изграждат паралелен “цивилизоващ” ред, налаган не само на периферните сегменти на системата от няколко държави, чийто силов ресурс им осигурява действителен суверенитет? Суверенитет, който в това си битие е в противоречие с принципа на суверенитета. Реплика, възпроизвеждаща статичното възприемане на суверенитета, или, което е същото – осигуряваща линейно време да бъде мислен все така в първосданното му триединство, предписващо неделимост и формално равенство. Подобна конструкция, некореспондираща с реалната практика в международния живот, обосновано би приела квалификацията политически “организирано лицемерие”.

Налице е практика на позитивни и то продължителни отклонения от принципа на първосданното триединство, които сами по себе си са аномалии в контекста на формално-легалисткия възглед за самата власт, за “абсолютния” ѝ характер. Това са процеси, които не са получили санкция нито от вътрешното, нито от международното право, а дори и противоречат на неговите норми. Означава ли това, че наличието на богато разнообразие от международни отношения, които в пренебрежимо скромната си част отговарят на принципа на суверенитета в класическото му разбиране, трябва да бъде negliжирано? Това дава основание на проф. Миланов да мисли суверенитета за делегирана съвкупност на права и при това да е делим, гъвкав, променлив. Още повече, наличието на увеличаващи се взаимозависимости в модерния свят предполага наличието на множество независими властови единици, за да се окаже, че те, взаимозависимостите, са резултат от договорени права. На практика суверенитетът не е неделим и са налице властови точки извън държавата, която вече не е трагичен самотен играч в анархична система от взаимодействия, а това предполага най-малко присъствието на властови сфери, имплициращи подозрението за фактическо наличие на “йерархия” в международните отношения.

Подобно разбиране открива пред проф. Миланов нови възможности за осмислянето на новия международен ред, на релевантността на “въоръжените хуманитарни интервенции” към неговия “етос” – включително и към суверенитета на субектите.

Наистина, презумпцията за неделимост на суверенитета все така остава непоклатима, но ако се приеме подхода на проф. Миланов, който не negliжира все още доминиращия формално-легален възглед за властта – възглед, отхвърлящ власт извън установената от правото позиция, ще се признае плодотворността на позицията му, която декларира, че зад теоретическите конструкции нерядко надничат конкретни политически цели. Концепцията за суверенитета и презумпцията за неделимостта се раждат с модерната държава в условията на разтърсващи конфликтни отношения и значими трансформации, за да се легализира светската държава, но това означава, че в подобно разбиране принципът на суверенитета не е описание на практиката в международните отношения, а по-скоро е нормативен идеал, обслужващ практиката на държавното строителство. И днес в модерните международни отношения този принцип обслужва ефективно процесите на държавното строителство като спасителна и то респектираща контратеза на империалистически и хегемонистки домогвания и на всякакви “суб- и транснационални форми” на принадлежност. Прилежно обслужваната от него практика на държавно строителство – каквото и да означава това, и дори приемането му в тази служебна функция предполага, че алтернативни практики и дори принципи в международните отношения не само са възможни, но и реално съществуват.

Най-сетне концепцията за суверенното равенство споделя срамежливо антропоморфизирането на държавата, т.е. на държавите се приписват естествени права, без да могат да притежават естествени права по начина, по който ги притежават индивидите, защото възникват като социални конструкции в определен исторически период от развитието на международните отношения и не притежават ненакърнима същност. Наистина суверенното право е норма, залегнала в регулативната система на международните отношения, но практически постоянно се нарушава, за да се разположи удобно практиката на “легализираната хегемония”, чийто правен статут почива единствено върху властта на великите сили. Но това означава и друго – практически са налице международни йерархии, т.е. упражняване на форми на власт в някаква степен и в някакви сфери между държавите В подкрепа на тезата на проф. Миланов това означава, че не всички взаимодействия в системата на международните отношения са анархични, като отношения между суверенни и равноправни субекти, и че твърде много неща са характеризирани с определена степен на йерархия и власт на един субект над друг. Въсщност, ако не предефинирането, то поне модернизирането на разбирането на суверенитета в модерността е условие и за същностното разбиране на

другата част от триединството – новия световен ред. Проф. Миланов е тематизирал убедително международноправните измерения на новия световен ред и сериозните последици от изграждащите го процеси за системата на международните отношения. Тук е и мястото на полемиката с утвърдени теоретически модели като политически реализъм, неореализъм. Авторът оставя относително отворено питането дали новият световен ред е вече реалност или конфигурация в процес на утвърждаване, но това не променя констатацията, че тази категория на политическия анализ представя същността на промените, на трансформациите в системата на международните отношения. И той е прав, че “новият световен ред” носи със себе си най-малкото преосмисляне на устойчиви понятия и парадигми като национална държава, национален интерес, съотношение на сили... И особено за това, че смисловоизграждащите елементи на този активизиран прочит на динамиката на политическите процеси в глобалната система ще се наложат като нови принципи на международното общуване.

Подобна съдба има и третият елемент от триадата – “въоръжената хуманитарна интервенция”, която според автора еволюира толкова бързо, че ще се превърне в основен принцип на международните отношения. Проф. Миланов е разграничил понятието “хуманитарна интервенция” от битувачи сродни понятия, проследил е развитието на идеята и практиката на “въоръжената хуманитарна интервенция” и най-вече е артикулирал НЕ САМО теоретическите трудности, имплицирани от нейната природа в неизбежността на сблъсъка с фундаменталното понятие суверенитет. Предлаганото разбиране предполага “въоръжената хуманитарна интервенция” като резултат от наличието на основания и ресурси, позволяващи нарушаването на суверенитета на една държава по хуманни съображения, а самата възможност за това налага понятието условен суверенитет. Проф. Миланов не спестява опасенията си, че чрез “въоръжената хуманитарна интервенция” практически може да се преследва постигането на цели, лишени от благородно съдържание. Той обаче не само посочва опасността, но след като е систематизирал аргументите за и против легитимирането на въоръжената хуманитарна интервенция, декларира необходимостта от разработването на критерии за допустимостта ѝ в трансформиращите се международни отношения. Критерии, които трябва да бъдат дефинирани от “международната общност” – едно понятие, което на свой ред се нуждае от ясна дефиниция относно обема и съдържанието си. Според проф. Миланов процесите в ЕС са реални референти за променящото се възприемане на съдържанието на принципа на суверенитета като основен стълб на

вестфалската система на международните отношения. Промяната е имплицитна и от увеличаващата се взаимозависимост на субектите, от глобализацията, от интеграционните процеси. Ако този принцип е същностно свързан с идентичността, ако тя е немислима без него, то Миланов посочва и приликите в преломните исторически периоди, в които той се конституира и в които е неизбежно модернизирването му: наложен с Вестфалския мир, сложил край на Тридесетгодишната война, днес, в условията на разколебани параметри на системата от взаимодействия назрява нова същностна промяна, подготвяща предефинирането на международните отношения. Багдад е условната фигура, символизираща нещо от дълбинността на промените.

Проф. Миланов е подарил на академичната общност, на четящите, на студентите, вътрешно изтерзани между противоречията на теоретическата схоластика и грубостта на политическата практика, на подготвящите се за предизвикателствата на външната политика и на правещите я едно великолепно, съдържателно изследване, поставящо и нови въпроси пред теорията на международните отношения. В това е същността на неординарното, особено забележимо присъствие в академичното пространство – на плодотворната оправданост на научното усилие.